

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Prof. Dr. Eşref BUHARALI Özel Sayısı/ Special Issue Dedicated to Prof. Dr. Eşref Buharalı,
Kasım/November 2024, ss. 533-540.

Geliş Tarihi–Received Date: 26.10.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 23.11.2024

ÇEVİRİ MAKALE – TRANSLATION ARTICLE

ESİK YAZISI*

 <https://doi.org/10.53718/gttad.1574399>

 FİRUDİN A. CELİLOV**

çev. AMİN NAMAZLI***

ÖZ

1970’te Kazakistan’ın Almatı kenti yakınlarında keşfedilen Esik Kurganı, “Altın Elbiseli Adam” olarak anılan ve altın giysiler içinde gömülmüş bireyin mezarıyla tarihe ışık tutmaktadır. Bu mezar, MÖ 5.-4. yüzyıllara tarihlenmekte ve dönemin kültürel zenginliklerini yansıtan çok sayıda değerli objeyi içermektedir. Kurganın içindeki altın giysiler, o dönemdeki insanların sosyal statülerini ve inançlarını yansıtmının yanı sıra, farklı kültürler arasındaki etkileşimlere dair önemli izler taşımaktadır. Türk tarihine dair pek çok yeni soruyu beraberinde getiren bu bulgunun, en dikkat çekici öğelerinden biri de üzerinde bir yazı bulunan gümüş kasedir. Bu yazı, Orta Asya’daki en eski yazı örneklerinden biri olarak kabul edilmekte ve Türk yazı sistemlerinin kökenlerine dair yeni tartışmalara yol açmaktadır; ancak yazının dili, yönü ve anlamı üzerine ortak bir çözüm henüz bulunamamıştır. Çeşitli dillerle bağlantı kurularak yapılan analizler, yazıyı anlamaya yönelik bazı fikirler sunmuş olsa da, mevcut yapısal belirsizlikler nedeniyle kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Bu durum, bölgenin tarihî ve kültürel mirası hakkında daha fazla sorunun ve tartışmanın ortaya çıkmasına da yol açmaktadır. Esik Yazısı, tarihsel bağlamda çözülmeyi bekleyen önemli bir belge olarak öne çıkmaktadır. Yazının başarılı bir şekilde çözülmesi, mezarda gömülen bireyin etnik kimliği ve eski Türk topluluklarının kültürel yapısı hakkında daha derin bir anlayış sağlayacaktır. Esik Kurganı’nın keşfi, yalnızca arkeolojik bir bulgu değildir, aynı zamanda Türk tarihinin derinliklerine ışık tutan bir işlev de görmektedir. Bu yazı, eski Türk kültürüne dair sembolik ipuçları da içermektedir. Yazının taşıdığı anlamın, dönemin sosyal ve dinî yapılarına ilişkin önemli bilgiler sunabileceği düşünülmektedir. Bu yazının başarılı bir çözümlemesi, Esik Kurganı’nda gömülen bireyin etnik kimliği ve eski Türk topluluklarının kültürel yapısı hakkında daha derin bir anlayış sunabilecektir. Bu çalışmada, daha önceki okumalardaki ve yorumlamalardaki hatalar gözden geçirilerek, farklı bir perspektifle yeniden bir yorumlama ve çözümleme denemesi yapılmıştır. Görünen bu hatalar başlıklar şeklinde sıralanmış, her bir neden ayrı ayrı değerlendirilerek ortak bir çözüm aranmıştır. Daha önceki çözümleme denemelerinde, gözden kaçmış, yazının en önemli parçası olan piktogram da değerlendirilmiştir. Gramatoloji kurallarına göre yeniden değerlendirilen yazı, soldan sağa okunmuş ve yeni öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:Esik Kurganı, Etnik Kimlik, Türk Yazıtları, Türk Tarihi, Gramatoloji

*Bu makale Azerbaycan’da 30 yıl boyunca birkaç versiyonda yayınlanmıştır. Bu geliştirilmiş versiyonu yazarın “İslam Öncesi Türk Tarihi 7. Bitik” kitabından alınmıştır.

**Prof. Dr., Türk Dil Kurumu Şeref Üyesi, Bakü/AZERBAYCAN, E-Posta: firudinagasioglu@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-8768-0518.

***Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Sumgayıt/AZERBAYCAN, E-Posta: aminnamazli24@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5800-2402.

THE INSCRIPTION OF ESİK

ABSTRACT

The Esik Kurgan, discovered in 1970 near Almaty, Kazakhstan, sheds light on history with the grave of an individual buried in golden clothes, known as the 'Man in the Golden Robe'. This grave dates back to the 5th-4th centuries BC and contains many valuable objects reflecting the cultural richness of the period. In addition to reflecting the social status and beliefs of the people of that period, the golden clothes in the kurgan bear important traces of the interactions between different cultures. One of the most remarkable items of this discovery, which raises many new questions about Turkish history, is a silver bowl with an inscription on it. This inscription is recognised as one of the earliest examples of writing in Central Asia and has led to new debates on the origins of Turkic writing systems. However, a common solution to the language, orientation and meaning of the inscription has not yet been found. Although analyses in connection with various languages have provided some ideas for understanding the inscription, no definitive conclusion has been reached due to the existing structural uncertainties. This leads to more questions and debates about the historical and cultural heritage of the region. The Esik script stands out as an important document waiting to be deciphered in the historical context. The successful decipherment of the inscription will provide a deeper understanding of the ethnic identity of the individual buried in the tomb and the cultural structure of ancient Turkic communities. The discovery of the Esik Kurgan is not only an archaeological find, but also a function that sheds light on the depths of Turkish history. This writing also contains symbolic clues about ancient Turkish culture. It is thought that the meaning of the inscription may provide important information about the social and religious structures of the period. A successful analysis of this inscription may provide a deeper understanding of the ethnic identity of the individual buried in the Esik Kurgan and the cultural structure of ancient Turkic communities. In this study, errors in previous readings and interpretations have been reviewed and a new attempt has been made to analyse and interpret the text from a different perspective. These apparent errors are listed under headings, each reason is evaluated separately and a common solution is sought. The most important part of the text, the pictogram, which had been overlooked in previous analyses, was also evaluated. The text, which was re-evaluated according to the rules of grammatology, was read from left to right and new suggestions were presented.

Keywords: Esik Kurgan, Ethnic Identity, Turkish Inscriptions, Turkish History, Grammatology

GİRİŞ

1970 yılında Kazakistanlı arkeologlar, Almatı şehri yakınlarında MÖ 5-4. yüzyıllara tarihlenen Esik Kurganı'nı keşfetmişlerdir. Bu gömüde, altın işlemeli elbiseyle defnedilmiş 16-18 yaşlarındaki gencin, "Altın Adam" olarak anılması Türk tarihinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bilim dünyasında, altın giysisindeki mitsel semboller ve zengin hayvan figürlü nesnelere, büyük ilgi uyandırmıştır; ancak asıl ilgi uyandıran buluntu, gömüye yerleştirilen eşyalar arasında bulunan gümüş kâse üzerindeki yazıydı. Yaklaşık 2500 yıl önce kadim runik işaretlerle yazılmış bu iki satırlık Türk yazısının gerçek değeri, bilim çevrelerinde hâlâ tam olarak anlaşılabilmiştir. Son 50 yılda 50'den fazla uzman, bu yazıyı 50 farklı şekilde okumuş ancak bilim insanları tarafından kabul edilebilir ortak bir çözüme ulaşamamıştır. Bu karmaşık durumun birbirine bağlı birçok nedeni vardır. Bu bilim insanlarının hatalarını netleştirmek için, bu nedenlere odaklanmak gerekmektedir.

1. İlk Neden

Altın Adam'ın bu kurganda gömülüşü MÖ 5.-4. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Ancak iskeletin arkeologlarca fotoğrafı çekildikten sonra "ortadan kaybolması!" nedeniyle, kemik tarihlendirmesi, ölüm nedeni, yaşı ve cinsiyeti ile antropolojik araştırmalar yapılamamıştır. Bu durum, yanlış yorumlara neden olmuştur; çünkü bu yolu izleyenler, kâsenin üzerinde bir hanzade, şehzade, bey, yani yiğit bir savaşçıya ait yazı aradıkları için, onlarca okuma denemesi yapılmıştır. Günümüzde ise kurganda gömülenin erkek değil, kadın olduğu tartışılmaktadır. İskeletin fotoğrafına bakıldığında, leğen kemiğinin yapısına göre bir kadın olduğu, kafatasındaki dikişlere göre ise 16-18 yaşlarında gömüldüğü anlaşılmaktadır. Gömüdeki bireyin yaşı ile ilgili bir sorun bulunmamakta, çoğu uzman bu yaş sınırını kabul etmektedir.

Esik Kurganı'ndaki bireyin, genç bir kız olduğunu doğrulayan başka veriler de bulunmaktadır. Kadın gömülerine özgü kolye, boya kutusundaki kırmızı boya, ayna ve süslemeler de onun kadın olduğunu göstermektedir. En önemlisi, Kazak kızlarının bayram günlerinde ve düğünlerde gelinlik giyme geleneği olarak başlarına kalpak takmaları, kurgandeki giysilerde de kendini göstermektedir. Esik Kurganı'nda olduğu gibi, aynı döneme ait Urjar, Ukok ve Taksay Kurganları'nda defnedilen kadınların başlarında da benzer başlıklar bulunmuştur. Kazakların "Saukele kigizu (saukele elbisesi)" adını verdikleri bu gelenek, günümüzde Kırgız, Saha ve Kazak kızları için bayram ve düğün kıyafeti olarak devam etmektedir. Eski ve yeni başlık türleri de açıkça görülmektedir.

(1. Şekil. Firudin A. Celilov Arşivi)

Esik Kurganı'nda bulunan bireyin kadın olduğunu 25 yıl önce yazmış olsam da, onu hâlâ kahraman bir savaşçı olarak görmek isteyenler var. Son dönemde Prof. Dr. Aleksandr Garkavets, "Altın Adam'ın" aslında "Altın Madam" olduğunun anlaşıldığını belirtmiştir.¹ Bu, ortaya çıkan bir takım yanlış okumaların nedeni olarak gecikmiş bir kabuldür.

2. İkinci Neden

Esik Yazısı'nın sıradan bir belge olmadığı dikkate alınmalıdır. Doğru yorumlandığında, bu konudaki birçok tartışmalı sorunun çözümü kesinleşecektir. Böylece 9. yüzyıldan günümüze kadar kadim Saka (İskit) kavimlerinin etnik kimliğine dair spekülasyonlar sona erecek, Kazak ve Azerbaycan halklarının etnogenezine katılan kavimler arasında Sakaların rolü açıklığa kavuşacak ve en önemlisi, Türk runik yazısını bilinen tarihten bin yıl öncesine tarihlendirmek mümkün olacaktır. Bunlar olmasın diye, Sovyet Hükümeti derhal merkezden Almatı'ya yetkili profesörlerden oluşan bir ekip (İ. M. Dyakonov, B. A. Livşits, S. G. Klyaştorıny) gönderdi ki kurganda bulunan yazının Türklere ait olmadığını tebliğ etsinler.

Kazı başkanı K. A. Akişev'e göre, bu bilim insanları Esik Yazısı'nı araştırdıktan sonra yazdıkları referansta, yazının Arami alfabesiyle yazıldığını, ancak bilinen Arami yazılarından hiçbirisiyle uyuşmayan bu yazının, çözümünü bulamadıklarını itiraf etmişlerdir. Mevcut Aramice yazıtların hiçbirine uymayan söz konusu yazıya bir çözüm getirilemeyeceğini kabul etmişlerdir. Bu ekipteki uzmanlar, yazının Türk runik alfabesi ile okunmamasını tavsiye etmeyi (aslında yasaklamayı) de ihmal etmemişlerdir. Büyük olasılıkla, Altın Madam'ın iskeleti de bu önemli misafirler geldikten sonra kaybolmuştur; çünkü onların amacı, yazının doğru okunmasından Türkologları uzaklaştırmaktı. Elbette bu yazı Arami yazısına benzemek zorundaydı, çünkü Türk runik alfabesi ile Arami alfabesi aynı kaynaktan türemiştir ve bazı harf işaretleri her iki alfabede de aynıdır. Sovyet biliminde söz sahibi olan bu "akademik!" uzmanlar, yazıyı ters çevirerek "böyle yazılmış!" önerisini verdikten sonra ayrılmışlardır. K. A. Akişev de yazıyı ters tutarak yorumlamıştır.²

Bazı alfabeler arasında rastlantısal benzerlikler mevcuttur; ancak 26 harfli Esik Yazısı'ndaki 24-25 işaretin, Türk runik yazısı ile aynı olması artık rastlantısal bir benzerlik olarak değerlendirilemez. V. A. Livşits, buradaki 12-13 işaretin Türk alfabesinde benzerlerinin olmadığını yazmıştır. Elbette yazının yanlış fotoğrafından yorumlandığında böyle bir yorumun doğması muhtemeldir.³ Esik Yazısı ile Orhun-Yenisey Yazıtları arasında 1200 yıllık bir zaman farkı olmasına rağmen, sadece 1-2 işarette küçük çizim farkı görülmektedir. Bu da doğaldır, hatta batıdaki ve doğudaki Türk halkları tarafından kullanılan Türk runiklerinin bile arasında bir takım farklılıklar vardır. Örneğin; Peçenek, Hazar, Sekel yazıtlarındaki işaretler Talas, Orhun ve Yenisey Yazıtlarından farklıdır.

¹Aleksandr Nikolayeviç Garkavets, "Issıkskaya Runičeskaya Nadpis: Novoe Čtenie", *Tyurkologičeskiye İssledovania*, C.1, №2, 2018, s. 15.

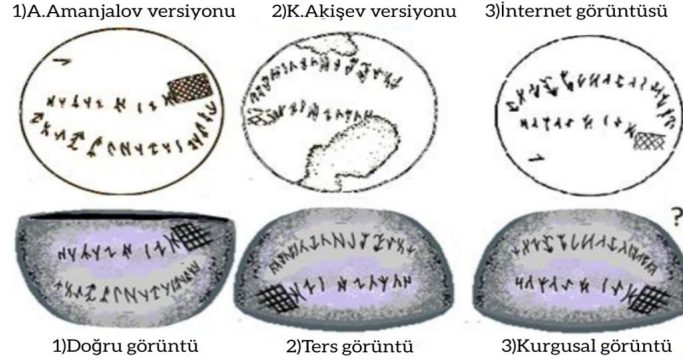
²Kemal Akişeviç Akişev, *Kurgan Issik: İskusstvo Sakov Kazahstana*, Moskova 1978.

³Vladimir Aronoviç Livşits, "O Proishojdenii Drevnetyurkskoy Runičeskoj Pismennosti", *Arheologičeskiye İssl. Drevnego i Srednevekovogo Kazahstana*, Alma-Ata 1980, s. 3-13.

ESİK YAZISI

Yazının ters görüntüsüne Türkçe çözüm arayanların yanı sıra, İranistler de yazının İran veya Sami dillerinden birine ait olduğu inancı ile bu yönde bir çözüm aramışlardır. Örneğin; Macar bilim adamı János Harmatta, bu yazıyı Esik Yazısı'ndan 4-5 yüzyıl sonra ortaya çıkan Kuşanların Hint Kharosthi alfabesi ile kadim bir İrani dilde "okumuş!"; ancak 3-4 hece harflerin sayısından fazla çıkmıştır, hâlbuki bu tür yazılarda hece sayısı harf sayısından azdır; çünkü bazı harfler ayrı bir sesi ifade etmektedir.⁴

İlk kez Kazak dilbilimci Altay Amanjolov, karşısına çıkan engellere rağmen, bu nadir yazıyı Türk runik harfleri ile okuyabilmişti. Çünkü yazıyı doğru tutmuş, işaretlerin kopyasını da çok dikkatli şekilde geçirmiştir.

(2. Şekil. Firudin A. Celilov Arşivi)

Bazı bilimsel yazılarda ve internet ortamında yayılan üçüncü varyanttaki görüntü ise tamamen uydurmadır, çünkü kâse üzerinde böyle bir görüntü olması mümkün değildir. Böylece Esik Yazısı'nı farklı dillerde, hatta Rusça okuyan araştırmacılar ortaya çıktı. Ancak tarihi kaynaklarda Saka (İskit) halkının, Türk runik alfabesi kullandığı belirtilmektedir. Bizans kaynaklarında Göktürk Hanı'nın İskit harfleriyle yazılmış bir mektubundan bahsedilmektedir.⁵

3. Üçüncü Neden

Esik Yazısı'nın bir efitafiya (ağıt) olduğunu düşünenler, yazıda bu içeriğe uygun sözcükler aramışlardır; ancak hiçbir Saka kurganında ağıt yazısı geleneği yoktur. Bu kâsenin üzerindeki iki satırlık metin bir ağıt değildir; çünkü ölen kişinin adı metinde geçmemektedir. Genel olarak metnin burada gömülü genç kızla hiçbir ilgisi yoktur. Üzerinde önceden kazınmış bir yazı olan buluntu kâse, mezar hediyesinden başka bir şey değildir.

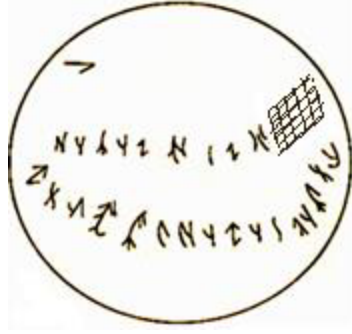
4. Dördüncü Neden

Esik Yazısı'nı yanlış okuyanlar, eski yazıların çözümünde kullanılan gramatoloji biliminin ilkelerini dikkate almadan yazıyı sağdan sola okumuşlardır. İşaretlerin yönü ve sıralaması, özellikle ikinci uzun satırın sona doğru ilerledikçe yer darlığı sebebiyle harflerin sıklaşması ve yukarıya doğru yazılması yazının soldan sağa doğru yazıldığını göstermektedir. Gramatoloji açısından en önemli belge, birinci satırın son işaretinden sonraki piktogramın varlığıdır. Yazıyı okuyanların çoğu bu piktogramı görmezden gelmiş ve sıra dışı bir şekilde atlamışlardır. Oysa bütün yazı o piktograma ait olup, yazıda çizilme sebebi açıklanmaktadır. Esik Alfabesi'ndeki Türk runik harflerini doğru bir şekilde tespit eden ve bu yazının Türkçe olduğunu kanıtlayan Altay Amanjolov'un yazdığı makale önce Almatı'da, ardından Moskova ve Almanya'da yayımlanmıştır. Ne yazık ki, o da yazıdaki piktogramı göz ardı ederek yazıyı sağdan sola okumuştur.⁶

⁴János Harmatta, "Languages and Literature in the Kushan Empire", *History of Civilizations of Central Asia*, C. 2, UNESCO Publishing, Paris 1994, s. 420-422.

⁵Rásonyi Laszlo, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1996, s.28.

⁶Altay Sarsenovıç Amanjolov, "K Genezisu Tyurkskih Run", *Voprosi Yazıkovedeniya*, №2, 1978, s. 83.

(3. Şekil)

Aga, sana oçuk! Bez, çök! Bokun içre azuk! ...i

(Ağa, sana ocak! Yabancı, diz çök! Halk içinde azık i)

Dolayısıyla yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, Esik Yazısı'nın bulunmasının üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen, şimdiye kadar herkes tarafından kabul edilebilecek net bir çözüm bulunamamıştır. Gramer açısından öncelikle yazıdaki piktogram üzerinde durmak gerekmektedir. Zira eski Türkler de bir dönem diğer halklar gibi piktogram yazı tipini kullanmışlardır. Esik Yazısı'ndaki 1. satır, ilk yazı döneminde Sümerler tarafından da kullanılan "ev" anlamına gelen bir piktogramla bitmektedir. Böylece Ön Asya'dan Doğu'ya göçen Saka'ların Esik Yazısı'ndaki piktogram, eski Türkçede "eb" şeklinde okunabilmektedir.

É. sümerogramının fonetik okunuşu *é, bit, pid* sırasında "ev" anlamında *é* kelimesi bulunmaktadır. Bu piktogram; "ev, tapınak" adlarının önünde determinativ olarak da kullanılmaktadır. Sümerce *É.bitu* kelimesinde "ev, tapınak" anlamındadır. Tapınak anlamı ayrıca Sümerce *e₂-kur*, Akadca *Ekurru* kelimelerinde de yer almaktadır.⁷ Sümerler piktogramları çivi yazısına dönüştürdüklerinde bu piktogramı çivi yazısıyla logogram olarak *e, bit, pid* olarak okumuşlardır.⁸

(4. Şekil)

Türk runik yazısındaki *eb* piktogram ve logogramının kökeninin izini sürmek için öncelikle konar-göçer Sakaların inşa ettiği çadırlara bakmak gerekmektedir. Çin kaynaklarında doğu bölgelerinde MÖ 9.-8. yüzyıllardan itibaren ortaya çıkmaya başlayan Sakalar hakkında bilgi verilmektedir. Son zamanlarda Saka eserlerini inceleyen Çinli arkeologlar, onların MÖ 5.-4. yüzyıllarda Çungarya'nın güneybatısında yaşadıklarını ve Urumçi'deki Saka mezarlarının, Esik Kurganı'yla aynı boya ait olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Tuva ve Altay'da 2-3 yüzyıl daha eski olan Arjan ve Pazırık kurganları da Sakalara aittir.

Çin kaynakları, Sakaların göçebe yaşam tarzı, şimdiki Kabil-Peşaver bölgelerine geçip ardı ardına birkaç devlet kurduklarına dair bilgiler sunmaktadır. Fergana'daki Saka Beyliği'ne saldıran Sotszyuy hakkındaki bilgiler, Ahameniş yazıtlarındaki belgeler ve antik yazarların eserleri, Hazar Denizi'nin doğusunda uzanan bozkır otlaklarının binlerce yıldır Sakaların göç yerleri olduğunu göstermektedir. Bu tür göçler, güneyde Hindistan'a kadar uzanmaktaydı. Cevahir Lal Nehru, okuduğu bir kitaptan bu sözleri kızı İndira Gandhi'ye yazdığı mektubunda belirtmiştir: "Sakalar, Türklerin göçebe boylarıydı".⁹

Sakaların bir kısmı MÖ 7. yüzyılda kuzey yolu ile Azerbaycan'a geri dönerek, burada yerli soydaşlarıyla birlikte büyük bir devlet kurmuşlardı.¹⁰ İç-Oğuz ile Dış-Oğuz boylarının kurduğu bu Kalın Oğuz Eli hakkında önemli bilgiler veren Dede Korkut Destanı'nda, *Kam Gam oğlu Han Bayındır yirinden turmuş-idi. Kara yirün*

⁷Nafiz Aydın, *Büyük Sümerce Sözlük*, TDK, Ankara 2013, s. 188.

⁸Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, TTK, Ankara 1989, s. 116-117.

⁹Cevaharlal Neru, *Vzglad Na Vsemirnuyu İstoriyu*, C.1, Moskova 1981, s. 129.

¹⁰Firudin Ağasıoğlu, *Dastanlarda Türk Tarihi*, Elm və Təhsil, Bakı 2021, s. 196-228.

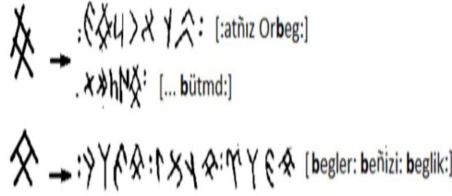
ESİK YAZISI

üstüne *ağ ban* ivin *dikdürmiş idi* gibi ifadelerde geçen *ağ ban iv* deyimini de aradığımız piktogramın taşıdığı anlama ışık tutmaktadır.¹¹

Türk ve Sümer yazılarında ev sözü				
	piktogram		harf	
Türk yazısı		eb		eb
Sümer yazısı		E(ev)		E(ev)

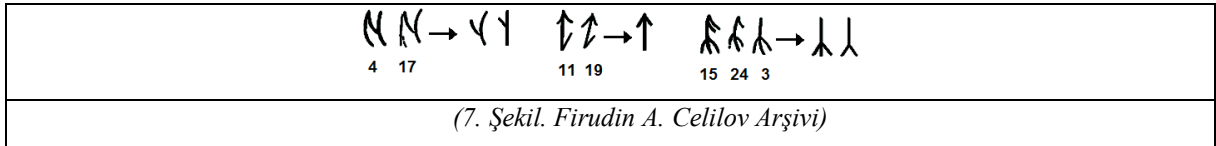
(5. Şekil. Firudin A. Celilov Arşivi)

Bu karşılaştırmadan da anlaşıldığı üzere orijinal Sümer ve Türk yazılarında “ev” anlamına gelen piktogram daha sonra aynı anlama gelen logograma dönüştürülmüş ve bu tür piktogram o dönemde Elam ve Türkmenistan bölgelerinde de kullanılmıştır.¹² Bu piktogram daha sonraki runik yazılarda biraz farklı çizilmiştir. Örneğin Hakasya’da bulunan E26 numaralı yazıtta bu gelişim açıkça görülmektedir.¹³

(6. Şekil)

Böylece, Esik Yazısı’ndaki piktogramın “ev” anlamında olduğunu belirledikten sonra yazının bütüncül çözümüne başlamak mümkündür. Bunun için önce yazıyı gramatoloji ölçütleriyle gözden geçirmek gerekmektedir. Yazıda piktogramın yanı sıra bazıları 2-3 kez tekrarlanan 26 harf bulunmaktadır. Küçük bir gümüş kâsenin üzerine bıçakla ya da keskin bir aletle kazınan işaretlerin bazılarında kenara çıkan bir-iki ek çizginin olması doğaldır; buradaki bazı işaretlerin Göktürk Alfabesi’ndeki karşılıklarından biraz farklı olması da doğaldır; çünkü bu yazılar arasında 1200 yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır ve bu süre içinde runik alfabe gelişim aşamalarından geçmiştir.¹⁴

(7. Şekil. Firudin A. Celilov Arşivi)

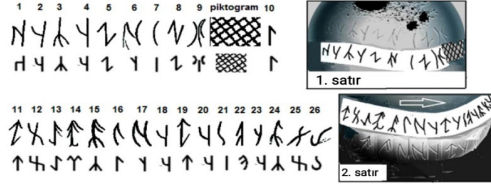
Kâse üzerindeki yazı işaretlerinin doğru şekilde kopyalanması oldukça önemlidir. Bu işi, Altay Amanjolov, büyük bir başarıyla gerçekleştirmiştir. Her ne kadar piktogramı göz ardı edip yazıyı sağdan sola okuyarak bir hata yapmış olsa da, yazının doğru bir kopyasını çıkarmış ve her bir işaretin temsil ettiği sesi doğru şekilde belirlemiştir. Böylece, yazıdaki işaretleri Türk runik yazısı ile aynı kaynaktan türemiş olan Akdeniz havzası alfabeleriyle karşılaştırarak, bunları belirli Türk runik işaretleriyle okumuştur. Altay Amanjolov’un belirlediği işaret ve sesleri değiştirmeden her satırın altına Türk runik harfleri eklenildiğinde yazının düzeni şu şekildedir:

¹¹Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı 1-2*, TDK, Ankara 2021, s.116.

¹²Vadim Mihailovic Masson, *Das Land der tausend Städte*, München 1987, s.38.

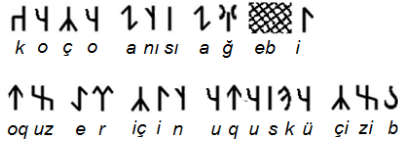
¹³Dmitriy Dmitriyevich Vasilyev, *Grafik Fond Pamyatnikov Tyurkskoy Runičeskoj Pismennosti Aziatskogo Areala*, Nauka, Moskova 1983, s. 64, 102.

¹⁴Bu türde işaretler Esik Yazısı’ndan 1-2 yüzyıl sonra yazılmış Ayhanım Yazısı’nda da vardır.

(8. Şekil. Firudin A. Celilov Arşivi)

Görüldüğü gibi buradaki harflerin çoğu sonraki Türk yazılarıyla aynı, sadece ters çizilen ve [r] olarak düzeltilen 14. harf farklı görünmektedir ve yukarıda da belirtildiği gibi üç harf [n, q, ç] ise sonradan fazlalık çizgilerden arındırılmıştır. Kâse üzerindeki piktogramdan sonra boş yer kalmadığı için [i] harfi yukarıya çizilmiştir. Burada piktogramın önemini bir kez daha vurgulamak gerekmektedir; çünkü gramatoloji açısından onu metin dışına bırakmak mümkün değildir; ayrıca yazının genel anlamı bu simgesel işaretle bağlantılıdır. Sonuç olarak, Esik Yazısı'nda kullanılan piktogramı göz önünde bulundurarak, işaretlerin altında onların temsil ettiği konuşma sesleri ve heceleri yazdığımızda, yazının tam okunuşu ve bütün cümlenin anlamı ortaya çıkmaktadır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda gümüş kâsenin üzerindeki cümle aşağıdaki gibi okunmaktadır.

(9. Şekil. Firudin A. Celilov Arşivi)

Koço anısı ağ ebi oquz er için Uquskü çizib

Görüldüğü gibi, burada yalnızca “ağ ev” simgesi olan piktogramın çizilme amacı vurgulanmaktadır; ancak bu iki satırlık kısa yazının MÖ 5. yüzyıla ait olmasının Türk tarihi için büyük önemi vardır. Burada Türkistan'ın Koço şehri anılmakta ve *Oquz er* ifadesi geçmektedir. Yazarın adı ise *Uquskü* olarak verilmiştir.¹⁵ Doğu Türkistan'ın eski dönemleri hakkında Hanşu adlı Çin kroniğine göre, orada 37 şehirden en büyüğü Kuça (Koço) şehriydi. Koço'daki “ağ ev” lerin Esik Yazısı'nda Oğuzların piktogramla anılması, bu toplumun 2500 yıl önce Kazak topraklarına, Turfan ile Kaşgar arasında bulunan Koço'dan göçtüğünü göstermektedir.

Yazının dili, daha çok Oğuz lehçesine yakın görünse de, buradaki *Oquz er* ifadesi “Oğuz boyu” anlamında değil, “boyalar” *oq-uz* anlamında olduğu için bu toplumun Kıpçak, Oğuz ya da Karluk Türkleri olup olmadığı kesinleşmemektedir. Esik Yazısı'nın Türk runik yazısı olduğu konusunda ise şüphe yoktur; çünkü Orhun yazılarıyla arasında bin yıllık bir zaman farkı olmasına rağmen, burada iki-üç harfteki çizgi farklılıkları dışında, çoğu harf aynıdır. Hatta buradaki *ev (eb)* damgasının da ilk aşama halini koruduğu bu karşılaştırmada çok net bir şekilde görülmektedir.

Esik	Türk	Okunuşu
Н Ч А Ч	А П А П	koço
Л Н (Л Н (añısı
Л) (Л) (ağ
☒ - П	А П	ebi
П Ч	П Ч	oquz
Л Ч	Л Ч	er
Л П Н	Л П Н	için
П Ч Я Ч	П Ч Я Ч	uquskü
Л Ч Я	Л Ч Я	çizib

(10. Şekil. Firudin A. Celilov Arşivi)

¹⁵ Bu şahsın adındaki [s] olarak okunan 21. harfteki hafif kıvrım, bu işaretin [b] harfine benzemesine de yol açmaktadır. Bu durumda burada “Uquskü” adı değil, “Oqubegü” ifadesi okunabilmektedir. Bu da Oğuz beyleri arasında okuma-yazma ile ilgili bir katip sınıfının varlığına işaret edebilir. Ancak, bu yalnızca bir ihtimal olarak düşünülmelidir, çünkü işaretler oldukça farklıdır ve bu başarılı bir varsayım olarak değerlendirilmemelidir.

ESİK YAZISI

SONUÇ

Görüldüğü gibi gümüş kâse üzerine çizilen bu iki satırlık yazının verdiği bilgiler, Türk tarihi açısından oldukça önemlidir. Etnografik niteliği olan bu belge, 2500 yıldır gömülü kalan Türk tarihi için önemli bir yazılı kaynaktır. Hatta bu kâsenin üzerindeki yazının Esik Kurganı'nın inşası sırasında değil de daha eski tarihlerde yazıldığını düşünmek bile mümkündür; çünkü bu yazıda kurganın altında ne olduğuna dair herhangi bir kelime yer almamaktadır. Bu yazının içeriği yasla değil, kabın üzerine çizilen piktogramla ilgilidir. Genellikle bu tür kap yazıları, kabın kime ait olduğu veya yazıtı kimin yazdığı hakkında bilgi verir. Bu açıdan bakıldığında bu yazının tarihinin Esik Kurganı'nın tarihinden önce olduğu varsayılmaktadır. Bu da daha sonra Orhun-Yenisey alfabesinin temeli olan bu kadim Türk alfabesinin yaratılış tarihine ipucu vermektedir.

KAYNAKÇA

- AĞASIOĞLU, Firudin, *Dastanlarda Türk Tarixi*, Elm vəTəhsil, Bakü 2021.
- AKİŞEV, Kemal Akişeviç, *Kurgan Issik: İskusstvo Sakov Kazahstana*, Moskova 1978.
- AMANJOLOV, Altay Sarsenoviç, "K Genezisu Tyurkskih Run", *Voprosi Yazıkovedeniya*, №2, 1978, ss. 76-87.
- AYDIN, Nafiz, *Büyük Sümerce Sözlük*, TDK, Ankara 2013.
- ERGIN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı 1-2*, TDK, Ankara 2021.
- GARKAVETS, Aleksandr Nikolayeviç, "İssikskaya Runiçeskaya Nadpis: Novoe Çtenie", *Tyurkologičeskiye İssledovania*, C.1, №2, 2018, ss. 5-19.
- HARMATTA, János, "Languages and Literature in the Kushan Empire", *History of Civilizations of Central Asia*, C.2, UNESCO Publishing, Paris 1994.
- LİVŞİTS, Vladimir Aronoviç, "O Proishojdenii Drevnyurkskoy Runiçeskoy Pismennosti", *Arheologičeskiye İssl. Drevnego i Srednevekovogo Kazahstana*, Alma-Ata 1980, s. 3-13.
- MASSON, Vadim Mihailovic, *Das Land der tausend Städte*, München 1987.
- NERU, Cevaharlal, *Vzgrad Na Vsemirnyu İstoriyu*, C.1, Moskova 1981.
- RÁSONYI, Laszlo, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1996.
- TOSUN, Mebrure;YALVAÇ, Kadriye, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, TTK, Ankara 1989.
- VASİLYEV, Dmitriy Dmitriyeviç, *Grafik Fond Pamyatnikov Tyurkskoy Runiçeskoy Pismennosti Aziatskogo Areala*, Nauka, Moskova 1983.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>There quired permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>